

STROOM 2 WERKEN MET BOEKEN VOOR 4-16 JARIGEN

Martin Bartling

Uit de kongresfolder en de voorinformatie voor de stroomdeelnemers werd duidelijk dat er in deze stroom twee zaken aan de orde zouden komen:

- de beoefening van een aantal werkvormen, n.a.v. kinderboeken
- het kongresthema: emancipatorisch (moedertaal)onderwijs.

1 DE WERKVORMEN

Het programma voor de stroom was zodanig opgezet dat iedere deelnemer mee kon doen aan de vier gekozen werkvormen, t.w. manuele expressie, muziek als expressiemiddel, creatief schrijven en creatief spel. Uitgangspunt waren acht kinderboeken; er was op gerekend dat iedereen deze had gelezen:

- 1 Chizuko Kuratomi: Meneer Beer helpt (Junk)
- 2 Steven Kellog: Mag ik hem houden (Elsevier)
- 3 R. van Rossum: Gijs past op Toos (v. Goor)
- 4 A. Lindgren: Lotta uit de Kabaalstraat (Ploegsma)
- 5 Virginia Lee: Vlinder voor Marianne (Lemniscat)
- 6 J. Prochazka: Lenka (Leopold)
- 7 J. Donovan: Mag ik alsjeblieft (Leopold)
- 8 Leny Saris: Nooit draait de tijd terug (W.-Friesland)

In iedere groep is natuurlijk steeds verschillend gewerkt, zijn verschillende aspecten ter sprake gekomen, verschillende boeken gebruikt. Wat hier volgt is dan ook steeds één voorbeeld van een bepaalde werkvorm, voorafgegaan door citaten uit de voorinformatie geschreven door de inleiders.

1.1 Manuele expressie

Uit de voorinformatie: 'In relatie tot boeken en speciaal tot kinderboeken betekent manuele expressie niet in de eerste plaats een bepaald gegeven uit een of ander boek exact uitbeelden. Het aksent ligt veel meer op het weergeven van emoties die een bepaald boek door lezen, door titel, door illustraties, enz. oproept. Dat zal voor ieder verschillend zijn. De voor het kongres gelezen boeken vormen het uitgangspunt voor het aangeven van mogelijkheden die deze vorm van expressie heeft om kinderen te stimuleren hun ervaringswereld te vergroten door boeken'.

Een voorbeeld: naar aanleiding van een gesprek over kleding (waarom heb je die kleren aan, passen ze bij je, enz.) worden in tweetallen kledingstukken voor elkaar gemaakt. Aanknopingspunten voor handenarbeid in 'Lotta uit de Kabaalstraat': varkensbeer (blz. 7), schaar waar ze altijd papieren poppetjes mee uitknipte (14), er moeten platen aan de muur hangen, plaat van roodkapje en de wolf (32), poppeserviesje (33), poppekleren (35), een bloemetje voor iemand die verhuist (45), alle appelbloemen stonden in bloei (51).

Idem in 'Nooit draait de tijd terug': dat ik zelfs van een oude krant een slijk dorpje

*... worden in tweetallen
kledingstukken voor elkaar
gemaakt*

kan fabriceren (30), speels en lief als een lentedroom (31), metamorfose (32), hoe het lelijke eendje een fiere zwaan werd, een verschrikte kip (34), er voorhistorisch uitzien (40), spoken met witte sleepgewaden, schitterende vlinder (43), heel bijzondere hoedjes, heel bijzondere sieraden (47), het duivelseiland, dwaze feestuitmonstering (66), gevaarten van hoofddeksels, een victoriaanse liefdesgeschiedenis (86), victoriaanse aankleding (91), huisspook (147), ouverture in een kleine stad (150).

1.2 Kreatief spel

Uit de voorinformatie: 'ieder boek heeft een 'verhaal' in zich; zo kan in principe ieder boek gebruikt worden als uitgangspunt voor een spelsituatie'. 'Het hoofdaksent bij het werken op het kongres komt te liggen op andere benaderingswijzen, zoals:

- de kinderen kennen het boek niet; hoe kun je hen d.m.v. spel stimuleren het boek te gaan lezen?

- de kinderen kennen alleen de titel van het boek; hoe . . . enz.
- de kinderen kennen de helft van het boek; welke spelmogelijkheden zijn er op dat moment?’

Een voorbeeld:

inleiding: de deelnemers zitten in een kring. Ze maken geluiden die passen bij een vader, een moeder, een kind van tien en een kind van dertien jaar. Eerst ieder voor zich, daarna neemt de groep geluiden over. Datzelfde gebeurt terwijl men door elkaar loopt.

kern: ieder krijgt een kaartje, waarop met verschillende kleuren viltstift ‘vader’, ‘moeder’ of ‘kind’ geschreven is. Op deze manier worden groepjes van drie gevormd en tegelijk de rollen verdeeld. Opdracht: bedenk een korte spelsituatie waarin het kind (13 jaar) iets wil en gekonfronteerd wordt met de ouders. Vooral de gevoelens van het kind moeten in het spel duidelijk worden. (Resultaat: vijf spelletjes waarin het kind een dure gitaar wil hebben, niet alleen naar een feestje wil, enz.).

De groep splitst zich vervolgens om zich met het boek ‘Lenka’ of met ‘Mag ik alsjeblieft’ bezig te houden. De spelopdracht is weer: speel uit een van de boeken een situatie waarin het kind iets wil en gekonfronteerd wordt met de vader en/of moeder. Welke gevoelens spelen daarbij een rol? Hoe worden die verwerkt? Hierbij kan het verhaal in de situatie in het boek gevolgd worden, maar ook een eigen oplossing is mogelijk.

1.3 Muziek als expressiemiddel

Uit de voorinformatie: ‘Kunstzinnige vorming (foei, wat een woord), dus ook muziek, dinen we te hanteren als een *middel* tot

- persoonlijkheidsontplooiing
- maatschappelijke bewustwording’.

‘Ons uitgangspunt dient te zijn het fenomeen ‘klank’:

- a. wat *is* het
- b. wat *doet* het
- c. wat *doe jij* ermee
- d. wat *beleef* je eraan

Hierbij komen drie aspecten aan de orde:

- 1 *zelf doen* - vocaal instrumentaal
- 2 *beluisteren* - van diverse vormen van ‘klank’ voortgebracht door mensen, dieren en dingen
- 3 het *bespreekbaar* maken van technische, sociale, esthetische en kulturele aspecten’.

Een voorbeeld:

Een aantal activiteiten ter voorbereiding van het werken met boeken:

- een ritmethema wordt gegeven, echo door de groep. Later ook met behulp van stemgeluid.
- iemand geeft een geluid aan, anderen vallen om de beurt bij
- instrumenten worden uitgedeeld. Een gegeven thema wordt door de groep omgespeeld. Het geheel wordt op de band opgenomen.
- bij het afdraaien van de band worden woorden op een bord geschreven, die bij de

deelnemers worden opgeroepen door de klanken.

- vraag hierbij: aan welk boek kun je denken (gewerkt werd met ‘Mag ik alsjeblieft’ en ‘Meneer Beer helpt’).
- een aantal dia’s wordt getoond. Daar wordt op gereageerd d.m.v. geluid (stem en instrumenten), eventueel ook door beweging. Aantonen van de samenhang tussen muziek, beeld en beweging.

In groepen van vier werd vervolgens gewerkt met het boek ‘Meneer Beer helpt’. Gedeelten van het boek konden verklankt worden. De loop van de klanken moest worden vastgelegd in een grafische partituur d.m.v. zelfbedachte tekens.

1.4 *Kreatief schrijven*

Uit de voorinformatie: ‘Kreatief schrijven is iets nieuws van woorden op papier zetten, iets dat van jou is. Kreatief schrijven is iets kunnen bedenken of verzinnen en het nog opschrijven ook.’

Zoals je leert praten door het te proberen, door te praten, zo leer je schrijven door te schrijven, door misschien wel heel stuntelig te beginnen. Je leert nooit schrijven door oefeningen in te vullen, opstellen te moeten maken, lesjes te leren en problemen waarop maar één antwoord mogelijk is, op te lossen. Je leert schrijven door al spelend op je eigen woorden te komen, je eigen antwoord te bedenken, zelfvertrouwen te krijgen. Je leert schrijven als je je vertrouwd en veilig gaat voelen met jouw woorden'. 'Op het kongres gaan we bekijken en uitproberen op wat voor manieren dan een kinderboek uitgangspunt voor creatief schrijven kan zijn. Want behalve dat een kinderboek jou en jouw kinderen uitnodigt tot lezen, vraagt het je ook altijd: 'bedenk jij eens iets. Wat zou jij gedaan hebben? Weet jij ook een woord? Heb jij ook wat te vertellen?'

Een voorbeeld:

Inleiding (los van de kinderboeken):

- schrijf drie plaatsen op waar je graag heen wil
- schrijf drie plaatsen op waar je absoluut niet heen wil
- vertel je buurman waarom.

Kreatief schrijven n.a.v. het boek 'Mag ik alsjeblieft'. Uitgangspunt was een gedeelte uit het eerste hoofdstuk waarin het hoofdfiguur peinst over zijn hond: 'kon Fred maar praten'. De opdracht is: schrijf een monologue intérieur van een dier.

Dit wordt voorbereid door een serie vragen, door de deelnemers beantwoord met woorden:

- heb je voorkeur voor een bepaald dier. Probeer je te identificeren met dat dier en schrijf de antwoorden op vanuit dat dier
- welke stopwoorden heeft het dier, vul de omgeving van het dier in, waar woont het, heeft het iets leuks meegemaakt, heeft het iets vervelends meegemaakt, welk voedsel gebruikt het, hoe komt het daaraan, waar heeft het een hekel aan, heeft het contact met andere dieren, of met mensen, is het aardig, agressief, enzovoort.

Door deze serie vragen wordt het dier snel verkend. Uit de antwoorden worden de woorden onderstreept die het belangrijkste zijn, als ze kracht hebben i.v.m. het gekozen dier. De onderstreepte woorden worden gebruikt om zinnen te maken, op verbanden daartussen hoeft nog niet gelet te worden.

Uit die zinnen wordt nu de monologue intérieur gemaakt, waarbij rekening gehouden kan worden met de manier waarop het dier formuleert (deftig, hortend, struikelend, bewust fouten makend, enz.).

Daarna worden de teksten voorgelezen. Deze teksten zijn primair; als spelletje extra: het raden van het gekozen dier.

Interessant punt uit de evaluatie van deze groep: is het voorlezen van de teksten wel nuttig en noodzakelijk? Worden creatief schrijvers niet te veel geremd door gedachten als 'uit ik mijn gevoelens niet te veel' en 'zou mijn tekst wel goed genoeg zijn'. Antwoord van de inleider Jos van Hest: het voorlezen is nuttig omdat het schrijven anders niet noodzakelijk is, dat zou ook minder gebeuren. De ruimte om niet voor te lezen mot er principieel (misschien) wel zijn.

Het analyseren van de teksten door een groep kan pas in een later stadium, een langduriger samenwerking is daarvoor nodig.

2 STROOMEVALUATIE VAN DE WERKVORMEN

Uit het programma voor de stroom werd al duidelijk dat de meeste aandacht was gereserveerd voor de verschillende werkvormen, uiteraard naar aanleiding van de opgegeven kinderboeken. Daarnaast was er een enkele discussiemogelijkheid, met als uitgangspunt twee artikelen en stellingen/uitgangspunten om kinderboeken te bekijken, opgenomen in de voorinformatie¹.

Uit de stroomevaluatie bleek dat de deelnemers het werken in de groepen erg positief waardeerden. Er is meer zicht op wat er mogelijk is om kinderen met goede boeken te laten werken. Men gaat naar de scholen terug met een flink aantal ideeën en met de overtuiging de kollegee te overtuigen van het belang van het werken met kinderboeken. Toch werden er enkele kanttekeningen bij geplaatst. Tijdens het stroomgebeuren is gewerkt onder leiding van een aantal deskundigen, specialisten op het terrein van de beoefende werkvormen. Er is veel 'materiaal' aangeboden, dat door de deelnemers entoesiast is verwerkt. De vraag was echter of het een en ander gemakkelijk over te brengen is naar de dagelijkse praktijk in de scholen. Als leraar mis je in ieder geval de deskundigheid van de inleiders op het gebied van alle vier de werkvormen. De deelnemers hebben nu een aantal mogelijkheden gekregen, maar het gevaar is niet denkbeeldig dat dit in de praktijk alleen maar truukjes worden. In de evaluatie werd dan ook gevraagd naar de mogelijkheden van verdere 'bijscholing', b.v. door cursussen. In de na-informatie voor de stroomdeelnemers zou daar op teruggekomen worden².

Een tweede punt, vooral ook bij tussentijdse evaluaties, was de plaats van het kinderboek ten opzichte van de expressie. Enkele malen werd de vraag gesteld of het kinderboek uitgangspunt is en de werkvormen dienen om dat boek beter te begrijpen, aantrekkelijk te kunnen maken voor kinderen, enz. Of: staan de expressie-werkvormen centraal en zijn de boeken alleen maar een aanleiding om daar mee bezig te zijn? En met welk doel doe je dan aan expressie?

In de plenaire zittingen is deze vraag eigenlijk blijven liggen. En dat is jammer, want hier was wellicht een mogelijkheid geweest om een duidelijker verband te leggen met het thema van het kongres.

3 RELATIE MET HET KONGRESTHEMA

In het programma was enkele malen een 'diskussie i.v.m. het onderwerp van het kongres' opgenomen. Dat onderwerp was, zoals bekend, emancipatorisch (moedertaal)-onderwijs. Wat dat begrip inhield was niet duidelijk. Wel werd in de inleiding in de kongresfolder aangekondigd dat tijdens de stroomevaluatie aandacht zou worden besteed aan de betekenis die de term emancipatie in de stroom (gekregen) had. En aanwijzingen in welke richting dat zou kunnen worden verschillende malen gegeven. Allereerst in dezelfde inleiding bij de kongresfolder:

'De invulling van het begrip emancipatie hangt ten nauwste samen met het maatschappijbeeld dat je hebt. Wij, kernkokon, zijn er in ieder geval van uitgegaan dat emancipatie een maatschappelijk begrip is. Dat wil zeggen dat emancipatories onderwijs minstens inzicht in en hopelijk ook verandering van de maatschappij tot gevolg zal hebben. Het hoge woord moet er dan maar uit: de inhoud die je aan het begrip emancipatie geeft, betekent een politieke keuze. Niet in de zin van kiezen voor een

politieke partij, maar van bij voorbeeld kiezen voor onderwijs dat de huidige maatschappij bevestigt, óf voor onderwijs dat die maatschappij ter discussie stelt en in samenwerking met andere maatschappelijke sectoren veranderen nastreeft'.

Ook bij andere aankondigingen van het kongres en een artikel in Moer werd steeds de relatie met de maatschappij benadrukt³. De stelling, bedacht door kernkokon, uitgedeeld tijdens de stroomevaluatie was daar dan ook een gevolg van:

'Emancipatorisch (moedertaal)onderwijs moet individu en groep helpen kennis te verzamelen en vaardigheden en attitudes te ontwikkelen die nodig zijn om op een meer efficiënte wijze strijd te kunnen leveren tegen irrationele machten en geweldsstructuren in onze maatschappij, zodat een zich vernieuwende maatschappij ontstaat waarin macht en bezit door allen gelijkelijk worden gedeeld en kennis voor allen gelijkelijk toegankelijk is'.

In het algemeen was men het er tijdens de evaluatie over eens dat bij deze stroom de relatie met de maatschappij niet gelegd was en dat deze stelling eigenlijk een nieuwe discussie opleverde.

Wat is er wel gebeurd bij deze stroom? De stroomleiding heeft acht boeken gekozen om mee te werken. Dat berustte op de volgende argumenten. Werken met boeken van 4-16 jarigen betekende:

- 2 boeken voor de jonsten (Meneer Beer helpt, en Mag ik hem houden)
- 2 boeken voor de middenklassen/bovenbouw basisonderwijs (Lotta, en Vlinder voor Marianne)
- 2 boeken voor de bovenbouw basisonderwijs/voortgezet onderwijs (Lenka, en Mag ik alsjeblieft)
- 2 boeken uit de hoek van de cliché-lektuur.

Deze laatste twee boeken hadden eigenlijk tot doel tijdens de werkvormen te laten zien hoe slecht de stijl was, de figuren klisjeematig, het beeld van de maatschappij verdraaid, enz.

Het is echter wel algemeen bekend dat juist deze boeken het meest gekocht en gelezen worden. Dat bleek ook al bij de voorbereidingen voor de stroom. De boeken uit de sektor triviaalliteratuur waren niet of moeilijk te verkrijgen of in herdruk, de andere boeken waren min of meer gemakkelijk te bereiken.

Het doel was de kinderen entoesiast te maken voor het goede kinderboek. Dat is natuurlijk een goede zaak, maar het is wel spijtig dat door vrijwel uitsluitend die boeken te behandelen flink wat leerlingen minder aan bod komen. Wat doe je b.v. met kinderen die niet graag lezen? En kinderen die iets anders willen lezen?

Misschien is men bij deze stroom te weinig uitgegaan van wat het kind wil lezen. De veelgehoorde kreet 'uitgaan van de situatie van het kind' betekent in dit geval zeker dat de leraar moet akseptereren wat het kind leest. Kinderen hebben daar recht op. Pas daarna komt de vraag naar wat je met die boeken kan doen, wat relevant is voor kinderen in verband met de maatschappij waarin ze leven, in hoeverre de boeken uitgangspunt kunnen zijn in emancipatorisch onderwijs.

In de stroom is men van een andere kant begonnen. Een aantal boeken werd gekozen en de problemen in die boeken werden tot belangrijk verklaard. Als doel van het

werken met kinderboeken werd o.m. gesteld, kinderen door de werkvormen meer in staat te stellen gevoelens bij zichzelf te herkennen, daar vorm aan geven en o.a. in taalgedrag om te zetten waardoor ze weerbaarder worden tegenover hun omgeving. In deze twee verschillende benaderingswijzen zit waarschijnlijk ook de oorzaak dat men tijdens de stroomevaluatie niet zo goed raad wist met de stelling. Deze was ongenueanceerd, kreterig. Wat betekent 'strijd', wat zijn 'irrationele machten', enz.

NOTEN

- 1 een artikel van John Verhallen
een artikel van Ove Kreisberg over cliché-lektuur (vertaald door Thea de Laat)
stellingen van de werkgroep Eindhoven ('werkgroep Tonne Cox')
uitgangspunt van een groep van Man Vrouw Maatschappij Leiden
- 2 Deze na-informatie wordt verzorgd door de Kiboekwik.
- 3 Aankondiging van het kongres in de VON-informatie, Moer 1974:5
Artikel over emancipatorisch moedertaalonderwijs in W.-Duitsland, door Johan Eimers. In: Moer 1975:1.

NOG WAT PRAKTISCHE ZAKEN

- 1 Tijdens het kongres was een tentoonstelling te bezichtigen: 'Revolutie binnen het kinderboek'. Inlichtingen daarover bij het Nederlands Bibliotheek en Lektuurcentrum, dienst Bureau Boek en Jeugd, postbus 2054, Den Haag (070-264351).
- 2 Een deel van de voorbereidingen voor de stroom is gedaan door de Kiboekwik, de langst bestaande kwikgroep. Informatie over deze groep bij John Verhallen, Stoutenburg 11, Landsmeer.